

V I N T A G E

Radu Rosetti (1853–1926) s-a născut la Iași, într-o familie coborâtoare din domni ai Moldovei. Bunicul, hatmanul Răducanu, om de arme iscusit, este unul dintre marii boieri din vremurile vechi. Tatăl, logofătul Răducanu R., cu studii în Germania, este un om al vremurilor noi, pașoptist și unionist de seamă. Mama, domnița Aglae, este fiica lui Grigore Alexandru Ghica, ultimul domn al Moldovei înainte de Unire. Își petrece copilăria la moșia de la Căiuți, în ținutul Bacăului, printre vânători, guvernante și profesori particulari. Din această perioadă datează fascinația pentru istoriile din trecut, pe care le-a auzit de la povestitori de mare talent, începând cu părinții și continuând cu Alecsandri, Kogălniceanu sau Costache Negri. Nu va mai părăsi această preocupare; în anii tinereții și maturității devine un adevărat catalog al poveștilor, secretelor și mondenităților din vechea societate boierească.

Trimis la studii în Franța și Elveția, se întoarce în țară în 1873 cu un bacalaureat în științe. Vinde o parte din proprietăți, silit de datorii, și încearcă o carieră în politică și în administrație, sub oblăduirea lui Lascăr Catargiu. Se căsătorește în 1876 cu Smaranda Bogdan, cu care are patru copii: Radu, Henri, Eugeniu și Magdalena (dintre ei, generalul acad. Radu R. Rosetti rămâne până astăzi cel mai important istoric militar român). Este prefect, deputat conservator, director al închisorilor. În cele din urmă devine șef de arhivă în Ministerul Afacerilor Străine. Adversar vehement al politicii rusești, apropiat de cercul *Vietii românești*, pledează împotriva intrării în Primul Război de partea Antantei.

Studiile istorice, multe publicate în *Analele Academiei Române*, arată preocuparea pentru istoria socială și politică, cu un interes aparte pentru problema agrară – domeniu în care devine una dintre vocile de autoritate: *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova* (1905), *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* (1907), *Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX: Condicta de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798–1812* (1909) etc.

Carierea sa literară se datorează tot interesului pentru trecut. Debutează cu un roman istoric premiat de Academia Română în 1906: *Cu paloșul*. Îl urmează romanul *Păcatele sulgeriului* (1912); succesul de public se repetă cu volumele de povestiri: *Povești moldovenești* (1920), *Alte povești moldovenești* (1921). Acestea marchează evoluția lui Radu Rosetti dinspre ficțiunea de reconstituire istorică către marea sa vocație: memorialistica. Povestirile sunt nucleele narrative ale celor trei volume de *Amintiri*, monumentală cronică a Moldovei secolului al XIX-lea. În *Istoria sa*, G. Călinescu îl caracterizează drept „genealog și cronicar [de] o obiectivitate perfectă, fără fumuri nobilitare, cu noțiunea exactă a condiției castei“. La rândul său, E. Lovinescu afirmă despre Radu Rosetti că a dat „cea mai prețioasă memorialistică din literatura română“.

RADU ROSETTI

Părintele
Zosim
și alte povestiri

Ediție îngrijită de Radu Gârmacea

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Angela Rotaru, pictură în tempera după fresca exterioară a bisericii din Viorești-Slătioara, județul Vâlcea, cca 1800;
pe coperta I, poteră în frunte cu vătaful de plai Ioan Urșeanu;
pe coperta IV, boiernaș cu jupâneasa.

Tehnoredactor: Florina Vasiliu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2014, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Rosetti, Radu

Părintele Zosim și alte povestiri / Radu Rosetti;

îngrijire de ed.: Radu Gârmacea. – București: Humanitas, 2014

ISBN 978-973-50-4268-4

I. Gârmacea, Radu (ed.)

821.135.1-32

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Povestirile lui Radu Rosetti au fost publicate la Editura „Viața românească” din Iași sub titlurile *Povești moldovenești* (1920) și *Alte povești moldovenești* (1921). Succesul de care s-au bucurat la apariție a jucat, probabil, un rol important în ceea ce privește hotărârea autorului de a începe redactarea celor trei volume de *Amintiri*, apărute în 1923, 1926, respectiv – postum – 1927 (*Amintirile* au fost reeditate pentru prima oară integral de Editura Humanitas, în 2011 și 2012, apoi într-un singur volum, ilustrat, adnotat și beneficiind de un cuprins analitic detaliat, în 2013). Trebuie spus că, până la elogiile unor critici de talia lui E. Lovinescu sau G. Călinescu, narațiunile istorice ale lui Radu Rosetti își găsesc confirmarea publică prin ecranizare, fapt cu totul excepțional în epocă: „Țigăncușa de la Ietac” este adaptată cinematografic chiar în 1923, într-un film de A. Beldiman, astăzi pierdut.

În pofida titlurilor sub care au fost publicate cele două volume, narațiunile pe care le cuprind nu sunt ficțiuni; ele au un caracter istorico-memorialistic care nu trebuie pus la îndoială. Chiar dacă povestitorul schimbă numele anumitor personaje, mai ales ale protagoniștilor – nume care, de altfel, pot fi restituite de cercetător fără mare dificultate –, faptele, moravurile, instituțiile înfățișate sunt cât se poate de reale și se corelează cu sursele documentare care privesc epoca. Unele întâmplări din povestiri vor fi reluate de altfel, în formă condensată, în paginile *Amintirilor*. Este vorba despre episoade, întotdeauna relevante pentru stările de lucruri și mentalitățile epocii, care fie au fost reconstituite pe baza documentelor, fie, cel mai adesea, au fost auzite de istoric de la rude și cunoștințe din generația părinților și a bunicilor – de la care, după propriile mărturii, a încercat încă din tinerețe să obțină o imagine vie a trecutului nu atât de îndepărtat.

Din cele douăzeci de povestiri cuprinse sub titlurile mai sus menționate, în volumul de față au fost reluate douăsprezece. Au fost alese acele texte care se suprapun temporal pe conținutul *Amintirilor*, confirmându-l sau completându-l în chip fericit. Au fost lăsate deci deoparte povestirile a căror materie ține de secolul al XVII-lea și de prima jumătate a celui de-al XVIII-lea și pentru care autorul s-a folosit exclusiv de izvoare de arhivă. Un alt criteriu de selecție a fost bogăția și relevanța documentară a textelor, interesul lor ca sursă de cunoaștere a unei perioade cruciale din istoria noastră: sfârșitul epocii otoman-fanariote și începutul modernizării.

Textul a fost stabilit pe baza edițiilor princeps. Intervențiile editoriale s-au limitat la actualizarea grafiei și punctuației conform normelor în vigoare. S-au păstrat ca atare toate formele mai vechi sau regionale, precum și formele gramaticale specifice, chiar și acolo unde la autor apar în variație liberă. Într-o polemică, Radu Rosetti afirma că el scrie în limba pe care a auzit-o vorbită de părinții săi și de marii intelectuali moldoveni din generația pașoptistă. În portretul emoționant pe care i-l face în paginile *Vieții românești* (nr. 2–3/1926, p. 310), Mihail Sadoveanu depune și el mărturie: „...Felul lui de a vorbi era al unui vechi și fin boier de la Ieși, grăind ca țărani de la moșie, cugetând ca un european, amestecând vorbe și expresii franțuzești între proverbe și zicale autohtone. Rostirea caracteristic moldovenească voia să și-o păstreze și-n povestirile lui scrise“.

S-a ținut seama de preferințele autorului în privința scrierii numelor proprii. În notele editorului însă, numele personalităților istorice au fost redactate în grafia uzuală în literatura istoriografică. Opțiunile de grafie ale autorului au fost păstrate și în ceea ce privește scrierea cu inițială majusculă sau minusculă, cu excepția numelor de popoare, a lunilor anului sau a zilelor săptămânii. S-au îndreptat câteva erori tipografice evidente prezente în edițiile princeps. Notele numerotate aparțin autorului, iar notele explicative ale editorului au fost marcate cu asteriscuri. Cu excepția primei povestiri, al cărei titlu a fost ales și pentru întreg volumul de față, ordinea textelor este cea dată de cronologia întâmplărilor narate – precizată de autor în subtitlu –; acesta a fost, de altfel, și criteriul de ordonare ales de Radu Rosetti la publicarea în volume.

R.G.

PĂRINTELE ZOSIM

(1798)

Părintele Zosim de la mănăstirea Moșinoia este una din cele mai vechi amintiri ale copilăriei mele. L-am cunoscut dintâi când trăiam la Pralea, împreună cu urșii și cu prălenii gușați. Era atunci, după spusele tatei și a bunicii, un moșneag trecut bine de optzeci de ani, dar încă drept și voinic: mai făcea cu ușurință cei opt până la zece chilometri peste munți și peste văi care despart mănăstirea Moșinoia de satul Pralea.

Nalt ca un brad, avea o barbă albă ca zapada și lungă până la brâu; pletele, albe și ele, îi cădeau pe umere și numai creștetul capului începea să se golească; ochii albaștri erau încă vii și mai avea dinți buni în gură; pielea de pe obraz era uscată ca un pergament, dar mergea cu capul drept și glasul tot puternic îi era.

Îl iubeam mult pe părintele Zosim: era om bun, copiii îi erau dragi, știa să facă mulțime de jucării frumoase din șândili și din bucățele de scânduri pe care le lucra numai cu briceagul, fără altă unealtă. Mathes, teslarul nostru neamț, om destul de meșter și el, spunea că, dacă degetele lui ar fi fost tot atât de îndămănitece ca ale părintelui Zosim, de mult n-ar mai trăi în Pralea, ci ar avea casă frumoasă la Viena, fabrică mare de jucării și bani cu ghiotura deoparte. Părintele Zosim un leu în pungă n-avea, dar făcea feresee* minunate, feresee care,

* Fereséu, ferăstrău (n. ed.).

așazate pe un jgheab diminutiv, adus din pârâu, sapat și lucrat de părinte tot cu briceagul cel farmacat, umblau și tăiau șândile și microscopici butuci de brad cu ajutorul unor pânze făcute de Miron, fierarul cel ghebos, alt bun prietin al meu. Și, pe lângă feresee, mai făcea părintele mori, pive, drâste, fără a mai vorbi de cară, căruțe, trăsuri, briște, naticence* și câte altele. Un lucru nu-l înțelegeam: de ce nu poate părintele Zosim, atât de meșter în toate, să facă cai și boi care să umble. Îmi făcea cai înhamați la trăsuri și boi înjugați la cară, dar acei boi și acei cai rămâneau nemișcați, pe când fereseele, morile, pivele și drâstele se mișcau în chip vioi și făceau treabă.

— Părinte Zosim, îi ziceam eu, de ce nu-mi faci cai și boi care se mișcă?

— Fiindcă nu pot, răspundea părintele cu blândeță.

— Atunci de ce se mișcă așa de bine fereseile și morile ce mi le faci?

— Fiindcă le mișcă apa. Nu vezi că până nu dăm drumul apei pe jgheab nu se mișcă nici fereseul, nici moara?

— Dar care este lucrul care face ca calul sau boul să se miște?

— Viața, și viața o dă numai Dumnezeu!

— Și de ce nu rogi pe Dumnezeu să deie viață cailor și boilor ce mi-i faci?

— Fiindcă Dumnezeu o făcut lege că numai oamenii și dobitoacele ce se nasc cu viață să se miște, și Dumnezeu nu calcă niciodată legile ce le-o făcut.

Răspunsurile bunului călugăr nu mă mulțameau, și urmam să-i pun întrebări peste întrebări, la care nu prea totdeauna știa cum să răspundă și de obicei scapa de ele propunând să-mi spuie o poveste, propunere ce avea darul să puie îndată capăt tuturor întrebărilor mele. Căci părintele Zosim era un povestitor neîntrecut, având un repertoriu nesfârșit de povești minunate

* Naticéancă/nadișăncă/nădășăncă, brișcă, trăsură cu un cal fabricată la Neutitschein (azi, Nový Jičín, în Cehia) (n. ed.).

de tot felul. Povești despre sfinți uciși de păgâni în chinuri, povești despre Ștefan cel Mare, despre Bogdan Chiorul, despre Petru Rareș, despre Movilești, despre Vasile Lupu, despre prădările țării de cătră turci și tătari, despre războaie cu ungurii și leșii, cu cazacii, povești despre părinți, surori, mirese și frați robiți, pe care fi, miri și chiar viteji neînrușiți cu acei nenorociți îi scapau din robie prin sabie, prin meșteșug, prin bani; povești despre prunci duși de turci departe în țara lor spre a face din ei ieniceri, care prin înțelepciune, sânge-rece și îndrăzneală izbuteau să se-ntoarcă acasă, venind pe jos tocmai de la Bagdat și de la Misir*, povești despre șiretlicuri de ale grecilor, povești despre boieri răi și nedreți, ca și despre boieri buni și dreți, despre vitejii făcute de moldoveni în oștile lui Petru cel Mare, ale Elisavetei și ale Ecaterinei; povești din vremea răscoalei lui Pasvantoglu, pașa de la Vidin, împotriva sultanului, apoi povești despre nemți cu coadă, despre Prozorovski și despre Camenski**, despre isprăvile volintirilor***, despre prăzile lor și ale turcilor în țară, povești despre chipul cum s-o aruncat în aer viteazul căpitan Iordache la Secu și despre câte altele, nenumarate și toate frumoase. Și povestea curgea din gura moșneagului fără întrerupere, lin și limpede, într-un grai frumos și nemeșugit, ce-l putea înțelege orice copil mic. Și adeseori, când părintele îmi spunea vro poveste, se strângeau slugile gramadă la ușa odăii în care ne aflam și ascultau cu gura cascătă.

* Egipt (n. ed.).

** Aleksandr Aleksandrovici Prozorovski (1732–1809), general rus, comandant al armatei de la Dunăre în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812. Mihail Fedotovici Kamenski (1738–1809), general rus; s-a remarcat în timpul războiului ruso-turc din 1787–1792 (n. ed.).

*** Volintiri, eteriști care au participat la evenimentele din 1821 pe teritoriile Principatelor. Actul final al confruntării dintre Eterie și turci la nord de Dunăre a fost asediul Mănăstirii Secu, unde căpitanul Iordache Olimpiotul se refugiase cu ultimii 400 de luptători greci. La asaltul decisiv al turcilor, Iordache Olimpiotul s-a aruncat în aer punând foc depozitului de pulbere (n. ed.).

Ceea ce îmi plăcea mai ales în părintele Zosim era faptul că fusese oștean și, spuneau tata și bunica, oștean deosebit de viteaz.

— Ca Ștefan cel Mare? întrebam eu.

— Ca și Ștefan cel Mare de viteaz, răspundea tata, numai ceva mai slab.

— Și o tăiet el oare mulți turci?

— Foarte mulți, răspundea iarăși tata.

— Împreună cu bunicu? mai întrebam eu.

— Împreună cu el.

— Are el oare să mă învețe și pe mine să tai turci?

— De ce nu? mai răspundea tata, când vei fi mare. Poate chiar să te învețe a tăie și pe alții, mai adăugea el după o clipă de gândire.

— Pe cine?

— Pe rușii care ne-au furat Basarabia.

— Și de ce lăsatu-ne-am noi să ni fure Basarabia? Ce-i Basarabia?

Tata îmi lămuri pentru înțelesul minții mele ce era Basarabia și cum ni-o răpise rușii fiindcă erau mai tari mult decât noi și că, îndată ce voi fi mare, am s-o ieu înapoi de la ei. Ceea ce mă făcea să alerg la părintele Zosim să-l rog să mă învețe cât mai curând a tăie ruși pentru a scoate Basarabia noastră de la ei.

Trebuie să lămuresc aici că bunul meu s-a văzut despoiat de cu mult cea mai mare parte a averii sale prin arbitrarul împaratului Neculai Pavlovici. El dăduse o chezășie însamnată pentru un cumnat și, acesta neplătind la timp, fost-au silit bunicul să plătească suma garantată. Bunicul făcu proces cumnatului și câștigă înaintea tuturor instanțelor din Rusia, până și dinaintea senatului de la Peterburg. Însă cumnatul era șambelan al împaratului și obținu de la acesta ca, dintr-o trășătură de condei, să strice hotărârea senatului și să restabilească

pe șambelan în stăpânirea moșiilor din Basarabia în care posesiune fusese pus bunicul. Este ușor de înțeles că după un asemenea act de justiție țaristă (paguba fiind de peste un milion) Rusia să se fi bucurat de o presă mai mult proastă în familia mea.

Trebuie să mărturisesc însă că părintele Zosim era departe de a împărtăși ideile tatei și a fraților lui în privința rușilor. El refuză categoric să mă învețe vrodată a tăie ruși, căci erau creștini pravoslavnici ca și noi și, zicea el, ni făcuse totdeauna cel mai mare bine. Nu mă împiedeca să ieu Basarabia dacă îmi dădea mâna, dar fără de ajutorul și învățătura lui; era însă gata să-mi împărtășească tot ce știa în privința rățezării capetelor turcești și chiar despre aceea a scurtării nemților care ne furase Bucovina.

Și, după cât asigurau tata și bunica, părintele Zosim fusese meșter în această meserie, deși niciodată nu se lăuda și nu povestea isprăvile lui, ci numai acele ale altora. O singură dată povestitu-mi-a el o întâmplare al cărei erou fusese, și această povestire a fost cea de pe urmă ce mi-a fost dat s-o aud din gura lui; voi istorisi-o îndată.

Am spus că părintele Zosim nu avea niciodată sfaț la dânsul. Pricina acestei stări ticăloase a pungii sale era din cele mai simple și din cele mai binecuvântate: dădea saracilor și nenorociților până la cea de pe urmă para. Căci el nu era sarac: se născuse la începutul celei a opta decadă a veacului al optprezecelea în ținutul Codrului din Basarabia, ca singur fiu al unui mazel înstărit, și se numise în lume căpitanul Zaharia Vântul. Slujise, încă ca băietan, sub poronca bunului meu într-o ceată de călăreți moldoveni trimeasă de domnul Moldovei, Alexandru Ipsilanti*, lui Coburg, când acesta intră în

* Alexandru Ipsilanti (1725–1805), domn al Țării Românești (1775–1782, 1796–1797) și al Moldovei (1786–1788). A luat parte la războiul ruso-turc din 1787–1792 în calitate de comandant al armatei otomane

țară, spre a servi de călăuză oștirii austriace. El se purtase foarte vitejește în această scurtă campanie, în care austriacii numai de lauri nu se acoperiră. După aceea intră într-un *polc* de dragoni moldoveni în slujba Rusiei, unde o duse până la rangul de *porușnic*, apoi ieșise din slujba împărătească pentru a se căsători cu o femeie frumoasă ca ziuă și pe care o iubea la nebunie. Nu știu din ce împrejurări, când același Ipsilanti, devenit domn al Țării Românești, numi pe bunul meu *mehmendar*¹ al taberei turcești care împresura pe Pasvant-Oglu, pașa rebelă a Vidinului, Zaharia Vântul se afla cu el în tabăra turcească și-i făcea servicii bune în escortarea convoiurilor cu proviant. După terminarea aceluia război care nu puse deloc sfârșit răscociei lui Pasvant, Zaharia Vântul se întoarse la Codru, unde trăia liniștit și fericit cu soția, pe care o iubea în fiecare zi mai mult, și cu doi copii, bucățele rupte din mama lor. Dar tocmai în ziua în care împlinea șapte ani de căsătorie, soția și copiii lui, aflându-se în livadă, fiind surprinși acolo de o furtună cumplită, se adăpostiră sub un copac. Îngrijit de fulgerele și de trăsnetele ce nu mai conteneau, Zaharia se duse în căutarea lor, dar în clipa în care s-apropia de copac îl văzu lovit de o frânghie de foc și acei atât de scumpi lui trăsniți sub ochii săi. Fu nebun aproape un an de zile; apoi, îndată ce-și redobândi mințile, vându tot ce avea și se călugări la Moșinoaia, unde era igumen un neam al lui.

Omul vesel, îndrăzneț, harnic și iubitor de viață se prefăcuse într-un călugăr care trăia numai pentru rugăciuni și pentru fapte bune. Averele lui scăzuse mult, căci în fiecare an dăruia saracilor

de la Dunăre, fapt excepțional pentru un domn al Moldovei în epoca fanariotă. În război a intrat și Sfântul Imperiu, trupele austriece fiind comandate de prințul Frederick Josias de Saxa-Coburg. În acest context, Alexandru Ipsilanti a jucat un rol duplicitar, ajutându-i, se pare, pe austrieci (n. ed.).

1. Însărcinat cu aprovizionarea.

CUPRINSUL

<i>Notă asupra ediției</i>	5
Părintele Zosim (1798)	7
Dărmăneasca (1782)	21
Haiduc și talhar (1808–1811)	39
Un suflet marinimos (1821)	57
Lepadarea de lege (1823)	73
Spovădania bașbulubașei (1828)	101
Țigăncușa de la ietac (1839)	141
Pașania cucoanei Ilenuței (1843)	171
A doua căsătorie a vornicului Nicu Mogâldea (1851)	177
Pentru ce Costică Tomșa a ramas burlac (1853)	197
Drâmbă (1867)	207
Un vis istoric (1892)	225